

Lyudmila Segen
Uniwersytet w Białymstoku

Функцыяніраванне абрэвіатур у сучаснай беларускай мове (на прыкладзе спецыяльных тэкстаў са сферы бізнесу)

Беларуская спецыяльная мова не была аб'ектам даследаванняў вучоных, хаця практычна і пазнаўча яе ведаюць даўно. Агульна, у беларускім мовазнаўстве праблемы абрэвіяцыі і абрэвіатур не распрацаваны да канца. Існуюць спробы акрэслення асаблівасцей словаўтварэння скарачаных адзінак, структуры, класіфікацыі, акцэнтualізацыі і фанетычнага апісання. Адчуваецца вострая патрэба ў спецыяльных слоўніках абрэвіатур і графічных скарачэнняў.

Аб'ектам нашага даследавання з'яўляецца таксама мала распрацаваная праблематыка функцыяніравання абрэвіатур у беларускай мове бізнесу.

Вядома, што мова знаходзіцца ў прамой залежнасці ад перамен у градстве. Інтэнсіўныя палітычныя падзеі перыяду 90-х гадоў XX стагоддзя прынеслі новыя перамены не толькі ў палітыцы, але і мове. Паўстала новая еўрапейская прастора, якая складаецца з незалежных краін і іх канкрэтных поглядаў на мову ўвогуле, як сферы выкарыстання і адносін да этнічнай мовы. Асноўным аб'ектам аналізу мы выбралі адрэзак апошніх двух дзесяцігоддзяў – час ажыўлення гаспадарчага рынку і эканамічнай сітуацыі дзяржавы, які носіць, як нам здаецца, вельмі багаты і разнародны моўны матэрыял. Гэты адрэзак у жыцці краіны аказаўся найлепшым пунктам для развіцця сферы бізнесу, які прайшоў дарогу да камерцыялізацыі банкаўскай сферы, стабілізацыі курсу нацыянальнай валюты ў аднясенні да іншых міжнародных валют, незалежнасць цэн на рынку нерухомасці, справавыя адносіны Беларусі з краінамі свету і пад. Інтэнсіўна ствараюцца ўмовы для развіцця прадпрымальніцтва, бізнесу.

І так, бізнес – з'ява даволі новая ў жыцці ўсёй краіны, слоўнікі і энцыклапедыі не акрэсліваюць яго бліжэй. Сёння *бізнесам* называецца ўсё, што звязана з шырокім разуменнем: рынку, гандлю, дыстрыбуцыі, продажу, грошай, маркетынгу, разнародных дзелавых кантактаў, дзейнасці банкаў, біржаў, агенцтваў, колаў, прадпрыемстваў і пад¹. Гэта твор грамадства і яго абшар утвараюць людзі бізнесу – бізнесмены, яны творцы і крэатары гэтай сферы і з'яўляюцца ў гэтай камунікацыйнай сістэме адпраўшчыкамі, а іх кліенты, заданнем якіх з'яўляецца выкарыстоўванне

¹ P. Mamet, *Język biznesu – próba zdefiniowania pojęcia dla celów dydaktyki języka obcego*, [y:] *Języki specjalistyczne. Język biznesu*, pod red. J. Arabskiego, Katowice 2001, s. 61–74.

дзеінасці бізнесменаў у працэсе атрымання вынікаў бізнесу, – атрымальнікамі. Іх аб’ядноўвае спецыяльная мова і дзякуючы ёй, магчымым з’яўляецца ўтварэнне ўсёй сферы бізнесу, таксама як дзеянні супольнасці, маркетынгу, продажу і пад. Утвараецца вялікая колькасць тэрмінаў, у прыватнасці, працэс акранімізацыі праяўляе свае магчымасці як мага выразней², а яны ў сваю чаргу ўказваюць на прыналежнасць тэксту да таго ці іншага сацыялекту. Камунікацыя спецыялістаў на абшары адной вузкаспецыяльнай мовы праходзіць без перашкод, але вельмі часта дзелавыя адносіны адбываюцца паміж прадстаўнікамі розных спецыяльнасцей: маркетологам і маклерам, банкірам – брокерам, прадаўцом – вытворцам, мэнэджэрам – агентам, страхаўшчыком – мытнікам і г.д.

Каб пазбегнуць неадназначнасці і неакрэсленасці ў тэксце, скарачаная адзінка павінна быць звязана кантэкстуальнымі адносінамі, уваходзіць ў той самы сітуацыйны фрэйм. Найбольш рэпрэзентабельным відам кантэкстуальнага выкарыстання скарачэнняў з’яўляецца ўжыванне разам з лексічнымі адзінкамі. Калі адзінка з’яўляецца часткай фрэйму, лексічныя адзінкі, якія прадстаўляюць частку кантэксту (сінонімы, поўная назва ці яго частка), акрэсліваюць сферу ўжывання скарачэнняў, і тым самым ідэнтыфікуюць іх. І так, разгледзім асноўныя тэкставыя пазіцыі абрэвіатур:

I. Спосабы ўводу скарачэнняў у сучасныя тэксты

Аналіз матэрыяла дазволіў выдзеліць асноўныя пазіцыі абрэвіатур і іх расшыфровак у тэксце:

- 1) пачатак тэксту,
- 2) па меры з’яўлення скарачэнняў у тэксце (т. зв. „пасярэдняя пазіцыя”);
- 3) канец тэксту.

На пачатку тэксту малавядомая ці малаўжывальная абрэвіатура заўсёды ўводзіцца ў тэкст з расшыфроўкай. Як правіла, расшыфроўка скарачэння даецца на пачатку тэксту. Гэта зручна як для чытача, які адразу ведае сэнс скарачанага словазлучэння, так і для аўтара тэксту, які пастаянна аперыруе гэтай абрэвіатурай. Распазнаюць дзве асноўныя пазіцыі падачы скарачэння ў тэксце:

пазіцыя № 1: расшыфроўка – абрэвіатура;

пазіцыя № 2: абрэвіатура – расшыфроўка.

Разгледзім кожную з іх. У пазіцыі № 1 для замацавання акроніма на пісьме пры першасным і паўторных выкарыстаннях на пачатку тэксту ўводзіцца само паняцце, а затым даецца яго скарачэнне (пераважна ў круглых дужках). Дадзеная пазіцыя ўводу абрэвіатур у тэкст прадуктыўная для сучаснай дзелавой мовы. Яна ўлічвае пазіцыю адрасанта, асаблівасці яго ўспрымання і характэрна для сучасных дзелавых адносін, напрыклад: *Краіны Еўрапейскай асацыяцыі свабоднага гандлю*

² А.А. Лукашанец, *Актыўныя працэсы ў сучасным беларускім словаўтварэнні// Беларуская мова ў другой палове XX стагоддзя*, пад рэд. М.Р. Прыгодзіча, Мінск 1998, с. 19–27.

(ЕАСГ) выказалі жаданне падпісаць пагадненне аб свабодным гандлі з Мытным саюзам (МС) Беларусі, Расіі і Казахстана. На 13-м Мінскім форуме МС аб гэтым паведаміў дырэктар дэпартаменту знешнеэканамічнай дзейнасці МЗС РБ Валеры Садоха. Сёння Еўрапейскую асацыяцыю свабоднага гандлю прадстаўляюць краіны: Нарвегія, Ісландыя, Швейцарыя, Ліхтэнштэйн. На думку прадстаўніка МЗС, гэта сведчыць аб значнай цікавасці з боку замежных партнёраў да магчымасцяў, якія прадстаўляюцца ў МС і што ЕАСГ знаходзіцца ў рэжыме свабоднага гандлю з Еўрасаюзам („Беларусы і рынак” 2009, № 10, с. 18). Або: Еўразійская эканамічная супольнасць (ЕўрАзЭС) пачне працаваць у Мінску з 1 студзеня 2012 года. Раішэнне было прынята па выніках пасяджэння Міждзяржсавета ЕўрАзЭС у Мінску (Статыстычная справаздача ЕАСГ за 2012 г.) <www.prime-tass.by/print.asp?id=86740>.

У вышэй адзначаным урыўку паведамлення на пачатку тэксту ўводзіцца паняцце „Еўрапейская асацыяцыя свабоднага гандлю”, затым у круглых дужках падаецца абрэвіятура дадзенага тэрміна. Другі раз аўтар паведамлення дае поўную назву асацыяцыі. І толькі ў трэці раз ужо не расшыфроўвае скарачэння ЕАСГ. Назва „Еўрапейская асацыяцыя свабоднага гандлю” далей функцыяніруе як скарачэнне ЕАСГ.

Яшчэ прыклад: *Электронны лічбавы подпіс (ЭЛП) – гэта пацверджанне сапраўднасці і цэласнасці электроннага дакумента. Праверка подпісу ажыццяўляецца пры дапамозе праграмага забеспячэння (сродка ЭЛП) і сертыфіката адкрытага ключа аўтара (САКА). Пры дапамозе ЭЛП можна падпісаць кожны электронны файл [...]. САКА змяшчае персанальную інфармацыю аб уладальніку [...]* („Паслугі разлікова-касавага цэнтра” №10, Белсвісбанк г. Мінска, ад 25.10.2012).

У пазіцыі № 2 на пачатку тэксту даецца абрэвіятура, а затым у круглых дужках, прыводзіцца тое найменне, якое яна скарачае. Пры гэтым выкарыстоўваюцца ўзуальныя скарачэнні (назвы ўстаноў, арганізацый, аб’яднанняў і г.д.), напрыклад: *ДМК (Дзяржаўны мытны камітэт) уводзіць новыя правілы на мытні для грамадзян Беларусі. Арганізацыя пакідае за сабой права [...]; ці: НАСЭД (Нацыянальная аўтаматызаваная сістэма электроннага дэкларавання) паведамляе аб колькасці дакументаў, якія былі аформлены за бягучы дзень. Праграма аб’ядноўвае [...]* (Мытны кодэкс Мытнага саюза. Мытныя плацяжы, Дадатак да „Дамовы аб Мытным саюзе” № 17 ад 27.11.1997, с. 2, 3).

Іншы прыклад, калі абрэвіятуру звычайна выдзяляюць шрыфтам і не прыводзяць непасрэдна пасля яе словазлучэнне, а толькі расшыфроўваюць у тэксце, калі ўжываюць першы раз. У далейшым па тэксце выкарыстоўваецца толькі скарачэная назва: *БАА: Мытны саюз не прынёс аўтадылерам Беларусі нічога добрага... Старшыня Беларускай аўтамабільнай асацыяцыі Сяргей Міхневіч лічыць [...]. Разам з тым, старшыня БАА, які таксама з’яўляецца дырэктарам генеральнага імпарцёра Volkswagen у Беларусі [...]. БАА з’яўляецца прадстаўніком дылерскага цэнтра Volkswagen – „Атлант-М Уручча”* („Эканамічная газета” 2012, № 20(1636), с. 3).

У наступным прыкладзе абрэвіятуру не расшыфроўваюць, а далей па тэксце яна ўжываецца як поўная назва са скарачэннем у дужках, а затым зноў падаецца як

поўная назва: *ГМК з'яўляецца дакументам, які змяшчае індывідуальную інфармацыю аб кліенце. Гнуткая магнітная картка (ГМК) забяспечана [...]. Афармляюцца гнуткія магнітныя карткі з подпісам і адбіткамі („Эканамічны агляд. Прыорбанк” 2011, № 50, с. 3). І яшчэ: Як выгядна ўкласці грошы? Выкарыстаць толькі адзін спосаб – тое самае, што класці яйкі ў карзінку. Фонды-ПФы (паевыя інвестыцыйныя фонды) прапануюць выбар з 9 фондаў з рознымі стратэгіямі кіравання! Паевыя фонды – гэта высокая надзейнасць і рэзультаты кіравання. Прыходзьце і выбірайце СВАЕ фонды! (рэкламнае аб’ява ў сталічным метро).*

Найбольш часта пазіцыя № 2 выкарыстоўваецца, як правіла, для канцэнтрацыі ўвагі на аб’екце выказвання. Улік зрокавага ўспрымання абрэвіятуры ў пачатку тэксту – вельмі тонкі псіхалагічны момант, акрамя гэтага абрэвіятуры выдзелены, звычайна, графічна, шрыфтам, тым самым яны інтрыгуюць адрасанта.

Звернемся да другой пазіцыі пры ўводзе абрэвіатур. Гэта тэксты, дзе расшыфроўка абрэвіятуры даецца па меры іх з’яўлення ў тэксце („пасярэдняя пазіцыя”). Як правіла, гэта скарачэнні малавядомыя або ўжо забытыя, таму напамін аб іх расшыфроўцы, безумоўна, важны для атрымальніка тэксту, напрыклад: *КрэдЭкс Банк уступіў у Асацыяцыю банкаў Усходняй Еўропы, якая належыць да БАКЦУЕ (Банкаўская Асацыяцыя Краін Цэнтральнай і Усходняй Еўропы). Яго членамі па стану на лістапад 2012 г. з’яўляюцца 52 банкі больш чым з 25 краін Еўропы. Парытэтбанк завяршыў уступленне ў БАКЦУЕ на ўмовах рэгулярнага членства. Раней арганізатарамі форума былі АББ і АСБ Беларусбанк. Зараз сярод удзельнікаў з’явіўся БАКЦУЕ. Для сваіх членаў БАКЦУЕ забяспечвае: дапамогу ва ўстанавленні кантактаў з Заходнімі камерцыйнымі банкамі... („БелГазета” 2012, № 49(872), с. 3).*

На прыкладзе ліцэнзій ААЦ пры Прэзідэнце РБ „На права ажыццяўлення дзейнасці па тэхнічнай абароне інфармацыі” ад 6 красавіка 2011 г., можам прасачыць трэцюю пазіцыю ўводу акроніма ў канцы тэксту: *Выдана акцыянернаму таварыству „Беларуская валютна-фондавая біржа”, зарэгістраваная ў рэестры ліцэнзій ААЦ пры Прэзідэнце РБ [...]. Работы і паслугі па тэхнічнай абароне інфармацыі, у тым ліку крыптаграфічнымі метадамі, ажыццяўляецца на падставе ліцэнзій ААЦ. Выкананне работ і/ці выкананне паслуг, якія складаюць ліцэнзаваную дзейнасць, у дзяржаўных установах ажыццяўляецца па згодзе з Аператыўна-аналітычным цэнтрам пры Прэзідэнце РБ [...] (www.bwfbby.prime-tass.by/print.asp?id=86740). Такая пазіцыйная расшыфроўка рэдка сустракаецца ў дзелавых дакументах і разлічана на падрыхтаванага атрымальніка інфармацыі.*

Усё часцей сустракаюцца тэксты ўвогуле без расшыфроўкі скарачонай адзінкі. Аўтар тэкста, хутчэй за ўсё, не расшыфроўвае скарачэнне па раду прычын: абрэвіятуру ведаюць усе (а нават, хочам заўважыць, расшыфроўка акроніма з’яўляецца не да месца), выкарыстанне ў матэрыяле толькі адзін раз, эканомія пісчага матэрыялу, акрэслены кантынгент чытачоў: *Узрост ставак адбыўся па самых папулярных сярод кліентаў Банка ўкладам, такім, як „Дэпазітны”, „Люкс”, „Накапляльны”. Так, па ўкладу „Дэпазітны” можна атрымаць даход у памеры 12,5% BLR і 9% ў USD і EURO, у залежнасці ад тэрміну і сумы ўкладу. СКБ-банк прапануе*

сваім кліентам выгодную лінейку ўкладаў [...] Уклады ў СКБ-банку, які заслужыў рэпутацыю аднаго з самых надзейных і кансерватыўных фінансавых інстытутаў рэгіёна, з'яўляюцца выгадным спосабам захавання Вашых грашовых зберажэнняў (Камерцыйная прапанова аб паслугах юрыдычным і фізічным асобам СКБ-банка № 145/54 ад 12.12.2012)

Такім чынам, пры аналізе моўнага матэрыялу высветлілася, што найбольш частотным у сваім выкарыстанні першая (на пачатку тэксту) і другая (па меры з'яўлення абрэвіатур у тэксце) пазіцыі скарачаных адзінак. Трэцяя пазіцыя (расшыфроўка даецца ў канцы тэксту) і тэксты з абрэвіатурнымі словамі без расшыфроўкі менш распаўсюджаны ў беларускай спецыяльнай мове. У лічбавых адносінах тэксты, якія змяшчаюць абрэвіатуры і іх расшыфроўкі, пераважаюць над тэкстамі з абрэвіатурамі без расшыфровак і з'яўляюцца вузкаспецыяльнымі. Падобныя спосабы ўвядзення скарачаных адзінак у лексіку азначаных спецтэкстаў, як сцярджае С. Шадыка, аказваюцца прадуктыўнымі і мінаючы стадыю графічных скарачэнняў, абрэвіатурную перавагу рэалізуюць у момант утварэння новай скарачанай адзінкі³.

II. Выкарыстанне абрэвіатур у загаложках тэкстаў

Пачатак тэксту – своеасаблівая кропка адліку і таму прадмет стараннага аналізу (у семантычным, фанетычным, граматычным і рытмічным адносінах) для выяўлення асаблівасцей абрэвіатур у беларускіх спецыяльных тэкстах. Акронімы ў пачатку тэкстаў рознага тыпу (тэксты СМІ, рэкламы, дзелавых дакументаў: пагадненняў, пастаноў, загадаў, асобных раздзелаў і пунктаў дакументаў, заявак на ўдзел, палажэнняў, статутаў, прайс-лістоў, тлумачальных запісак і г.д.) займаюць вядучую пазіцыю ў параўнанні з іншымі месцамі замацавання абрэвіатур. Гэты факт у чарговы раз даказвае прадуктыўнасць працэсу абрэвіацыі ў сучаснай беларускай мове і яе спецыяльных мовах. Абрэвіатура, якая знаходзіцца ў такой абсалютна моцнай пазіцыі, як пачатак тэксту, выяўляе вядучую тэму і, амаль заўсёды, па назіраннях С. Шадыкі, ужываецца без расшыфроўкі⁴. Тэкставая прастора будзеца вакол абрэвіатуры, азначанай ў загаложку⁵. Скарачэнне ў выніку становіцца базавым, будаўнічым матэрыялам пры перадачы зместу тэксту, напрыклад:

ІРА і ППК пераходзяць на новыя сістэмы кіравання якасцю („Беларуская дзелавая газета” 2010, № 8(1423), с. 2);

ЕС/ЕАСТ прапануе свае гарантыі на дастаўцы грузаў („БелГазета” 2010, № 21(2549), с. 3);

„РУП Белтаможсэрвіс” ўтварае сетку транспартна-лагістычных цэнтраў („Часопіс міжнароднага права і міжнародных адносін” 2008, № 4, с. 16 <www.evolution.by>);

³ С. Шадыко, *Аббревіацыя в спецыяльных мовах (на матэрыяле рускага мовы)*, Варшава 2006, с. 36.

⁴ *Ibidem*, с. 37.

⁵ S. Szadyko, *Аббревіацыя в руском языке (в сопоставлении с польским)*, Monografie i Opracowania nr 474, SGH, Warszawa 2000, с. 20–21.

„БАМАП” з’яўляецца членам „БАМЭ” („Эканамічная газета” 2012, № 57(1536), с. 7);

Белстат: ЗВР Беларусі знізіліся ў траўні на 200 млн даляраў („Рэспубліка” 2011, № 135(5186), с.6);

ДБА [дыстанцыйнае банкаўскае абслугоўванне] ў рамках абслугоўвання рахунку кліента („Эканамічная газета” 2012, № 83(1602), с. 3);

Прыватнае кансалтынгавае унітарнае прадпрыемства „Кансалтынгавы цэнтр БКЦ” („Індывідуальны прадпрымальнік” 2013, № 14, с. 14);

Акрэдытацыя ў якасці эксперта пры ДэпСБ Мінэканомікі РБ [Дэпартамент па санацыі і банкрутству Мінэканомікі РБ] („Індывідуальны прадпрымальнік” 2013, № 11, 28);

Пагадненне аб супрацоўніцтве з БГАСАКБ [Беларускае Грамадскае аб’яднанне спецыялістаў па антыкрызіснаму кіраванню і банкрутству] („Індывідуальны прадпрымальнік” 2013, № 10, с. 16).

Усе загалюкі, якія змяшчаюць абрэвіятуры, па прынцыпу актуальнага членення сказа можна падзяліць на дзве групы:

- а) абрэвіятура ў саставе тэмы,
- б) абрэвіятура ў саставе рэмы.

Кожную з груп разгледзім падрабязней. Абрэвіятура ў саставе тэмы звычайна поўніць функцыю дзейніка. Як правіла, скарачэнне знаходзіцца ў пачатку сказа, або ўваходзіць у састаў дзейніка разам з другой лексемай. Абрэвіятура ў такой пазіцыі характарызуецца выразнасцю тэмы, напрыклад:

АЭП у трохбаковым фармаце сапраўды плануецца з 1 студзеня 2012 года („Эканамічная газета” 2010, 70);

ДМК раскажа беларусам пра новаўвядзенні на мытні („БелГазета” 2010, № 30(753), с. 4);

Генсак АБСЕ Марк Перэн дэ Брышамбо заявіў, што Мытны саюз валодае пазітыўным патэнцыялам („БелГазета” 2010, № 29(752), с. 2);

АРМ БТС: Спецыяліст („БелГазета” 2011, № 51(825), с. 2);

ЦКП [Цэнтр кансультацыйнай падтрымкі] філіі Белтэлерадыёсеткі на пытаннях падключэння да лічбавага тэлебачання („БелГазета” 2011, № 44(818), с. 2);

АПК-ИНВЕСТ [агрампрамысловая кампанія] – вертыкальная інтэграваная кампанія („БелГазета” 2012, № 35(860), с. 2);

ІФПС [Інспекцыя федэральнай падаткавай службы] праводзіць аперацыі па... („Рэспубліка” 2011, № 138(5191), с. 6);

МТБ-банк. Банк свежых раішэнняў. Прапануем выгадны пакет: з/п+матдапамога+сацзабеспячэнне (рэклама ў сталічным метро)

Абрэвіятуры ў саставе рэмы нясуць дадатковыя звесткі, аб чым пойдзе гаворка ў паведамленні. Менавіта для такой пазіцыі абрэвіятуры ў сказе характэрна высокая ступень інфарматыўнасці. Такія скарачэнні ў сказе часцей за ўсё выступаюць у ролі галоўнага члена сказа, напрыклад, дзейніка:

МК МС задавальняе беларускі бізнес („Эканамічная газета” 2013, № 12(1629), с. 10); і даданых членаў сказа, напрыклад, калі абрэвіатура з’яўляецца дапаўненнем:

На 9 снежня ў Маскве запланавана пасяджэнне вышэйшых органаў МС і Еў-рАзЭС („Эканамічная газета” 2013, № 2(1619), с. 8);

Асноўныя магчымасці АПМ „ВТА” (БДГ 2011, № 36, с. 4);

Уводзіны НДІ [нарматыўна-даведачнай інфармацыі] (ГБ 2009, № 12, с. 31);

Фарміраванне ПУТС [Пасведчанні ўвозу транспартных сродкаў] („Эканоміка Беларусі” 2012, № 1, с. 41); ці азначэннем:

Украіна гатова быць мостам паміж СГА і МС („Эканамічная газета” 2013, № 8(1625), 7);

Урад стварыў камісію на МС і АЭП („БелГазета” 2012, № 36(861), с. 6).

Прыкладаў, дзе абрэвіатура з’яўляецца акалічнасцю месца ў загалюках тэкстаў значна менш, чым у першым выпадку, напрыклад:

У ЕўрАзЭС задаволены зваротам Беларусі на крэдыт да МВФ („Эканоміка Беларусі” 2012, № 4, с. 28);

Інфармаванне ў ПМА [пунктах мытнага афармлення] *на мяжы МС* („Беларуская дзелявая газета” 2010, № 32, с. 5);

Прыём грамадзян у дзяржустаавах НБРБ („Эканоміка Беларусі” 2013, № 1, с. 52);

Актыўная дзяржаўная палітыка ў сферы гандлю: „БакалеяМагілёў” („БелГазета” 2009, № 17(689), с. 6).

Такім чынам, у загалюках абрэвіатуры выконваюць тэма-рэматычную функцыю. Яны вызначаюць тэматычную накіраванасць тэксту і набываюць дадатковую інфарматыўнасць. Асаблівую ўвагу трэба ўдзяляць сувязі паміж самімі абрэвіатурамі і ключавымі словамі з расшыфроўкі азначанай абрэвіатуры. Менавіта іх комплекснае выкарыстанне ў тэксце задае кірунак у тэматыцы.

III. Сувязь абрэвіатур і ключавых слоў у структуры тэксту

Аўтары, выкарыстоўваючы абрэвіатуры ў сваіх даследаваннях, падаюць іх расшыфроўку і часта выкарыстоўваюць такія прыём міжфразавай сувязі, як лексічная прастора, якая аб’яднана агульным семантычным кампанентам. Тэкст аб’ядноўвае лексічная адзінка, якая раскрывае адну мікратэму. Іншыя лексічныя адзінкі абазначаюць прадметы і паняцці, якія звязаны з гэтай тэмай. Сама абрэвіатура не з’яўляецца ключавым словам. Яна ўдзельнічае ў развіцці тэмы, маркіраванай іншымі спецыяльнымі словамі. Пры аналізе шэрагу артыкулаў выяўлены наступныя асноўныя тэндэнцыі ў выкарыстанні лексічных паўтараў:

- 1) замена абрэвіатуры ў тэксце адной з лексем у складзе яе расшыфроўкі,
- 2) выкарыстанне цэльнага словазлучэння з расшыфроўкі абрэвіатуры,
- 3) рознае напісанне адной абрэвіатуры ў адным тэксце.

Звернемся да кожнай тэндэнцыі паасабку. Па-першае, пры замене адной з лексем абрэвіятуры ў складзе поўнага наймення пры расшыфроўцы, выкарыстоўваецца адно з ключавых паняццяў. Гэта лексема функцыяніруе ў тэксце „на роўных” з самой абрэвіятурай. Яны з’яўляюцца ў адносінах адна да адной ўваема-замяняльнымі паняццямі, напрыклад: **ЗВР Беларусі пачалі павялічвацца. Актывы Беларусі ў замежнай валюце ў структуры золатавалютных рэзерваў з пачатку года скараціліся на [...]. Разам з тым у красавіку валютныя рэзервы павялічыліся на 103,2 млн. даляраў. Міжнародныя рэзервовыя актывы Беларусі, разлічаныя па стандартах МВФ, павялічыліся за красавік на 32,1 млн даляраў [...], аб’ём манетарнага золата ў рэзервах знізіўся за студзень-красавік на 53 млн даляраў [...]. Пры гэтым за красавік актывы ў золаце выраслі на 146,4 млн. даляраў [...]. За 2010 год золатавалютныя рэзервы Беларусі знізіліся амаль на 622 млн. даляраў [...]. З пачатку года аб’ём ЗВР краіны знізіліся амаль на 1,24 млрд. даляраў [...]** („Эканамічная газета” 2010, № 33(1350), с. 6). Адсюль акронім ЗВР рэалізуецца ў тэксце як – актывы Беларусі, золатавалютныя рэзервы, валютныя рэзервы, рэзервовыя актывы, манетарнае золата ў рэзервах, актывы ў золаце.

Наступны прыклад: *НП-Сэрвіс. Кіраўніцкая кампанія абвясціла конкурс на кіраўніка аддзела ўліку ў фінансавым падраздзяленні кампаніі Еўраопт. Абавязкі на пасадзе: 1. Распрацоўка пакета фінансавай справаздачы на ўсіх узроўнях: **група кампаній (ГК), бізнес-адзінка (БА)**; 2. Забеспячэнне ўліку ў рамках прынятай палітыкі для **ГК і БА**; 3. Фарміраванне кансалідаванай справаздачы па **групах і АХД** (аналіз фінансава-гаспадарчай дзейнасці прадпрыемства) кампаній; 4. Рас-тлумачэнне па пытаннях **ўліку па групах, адзінках і аналізу** („Эканамічная газета” 2010, № 59(1356), с. 12). Тут абрэвіятуры **ГК, БА, АХД** прадстаўлены разгорнутымі найменнямі і асобнымі словамі поўнага наймення – *групы, адзінкі, аналіз, улік*.*

На прыкладзе, які ілюструем ніжэй, абрэвіятура **ЭПІ** заменена агульным паняццем *праграма*, які адносіцца да скарачэння, але не з’яўляецца кампанентам абрэвіятуры. Праілюструем вытрымку з „Рашэння камісіі Мытнага саюза” (ад 9.12.2011 № 899): *Аб увядзенні абавязковага папярэдняга інфармавання аб таварах, якія ўвозяцца на тэрыторыю РБ: „**Электроннае папярэдняе інфармаванне (ЭПІ)**, якое ўсё больш і больш уваходзіць у практыку работы мытні [...]. Цяпер гэта **праграма** ДэкларантБел выкарыстоўваецца пры афармленні тавараў...”* (ІТ Бел 2012, № 11(42), с. 28).

Па-другое, пры выкарыстанні цэльнага словазлучэння з расшыфроўкі ў тэксце функцыяніруе частка расшыфроўкі скарачэння, у асноўным гэта словазлучэнне з падпарадкавальнай сувяззю – дапасаванне, напрыклад: *Старшыня рады **РГА „Перспектыва”** Анатоль Шумчанка накіраваў ліст у Адміністрацыю прэзідэнта. Прадпрымальніцкі лідар **рэспубліканскага аб’яднання** выказаў заклапочанасць ходам інтэграцыйнага працэсу ў рамках стварэння Мытнага саюза Расіі, Беларусі і Казахстана і адсутнасцю ў ім яснасці. Рада „Перспектывы” лічыць не менш важным, чым ўлік інтарэсаў буйнога бізнесу, наданне належнай ўвагі інтарэсам ізраговых прадпрымальнікаў. Кіраўніцтва **грамадскага аб’яднання пераканана** [...]* („Эканоміка Беларусі” 2009, № 4, с. 42).

Як бачым, у вышэйзгаданым урыўку артыкула, побач з абрэвіатурай *РГА* выкарыстоўваюцца простыя дапасаваныя словазлучэнні *рэспубліканскае аб'яднанне* і *грамадскае аб'яднанне*. Ключавым паняццем у дадзенай абрэвіатуры з'яўляецца *аб'яднанне*. Раўнапраўнае выкарыстанне скарачонай назвы і словазлучэння дазваляе развіццё тэмы тэксту.

Па-трэцяе, адным з характэрных прыёмаў міжфразавай сувязі для сучаснай мовы з'яўляецца выкарыстанне розных структурных тыпаў адной абрэвіатуры і рознае напісанне адной абрэвіатуры ў кантэксце, напрыклад: *МЭР РФ: цяперашняя схема паставак нафты ў Беларусь зусім не вечная [...]* *Дырэктар зборнага дэпартаменту аналізу і рэгулявання замежнаэканамічнай дзейнасці мінэканомразвіцця РФ [...]* („Беларуская дзельная газета” 2011, № 39, с. 4); ці *Шматпрофільнае навукова-вытворчае прадпрыемства „Мінскэлектрапрыстасаванне” рэалізуе пераносныя ўстаноўкі для праверкі (ПУП) вымяральных пераўтваральнікаў (ВП) актыўнай і рэактыўнай моцы трохфазавых сетак. ШНВП „Мінскпрыстасаванне” валодае сертыфікатамі РБ, РФ і Украіны* („Народная воля” 2011, № 32, с. 8).

Гэтыя ўрыўкі прадстаўляюць рознае напісанне скарачэнняў ад словазлучэнняў *Міністэрства эканамічнага развіцця Расійскай Федэрацыі; Мінскі завод па выпуску электрычнага абсталявання*, як частковаскарачаныя словы *мінэканомразвіцця РФ; Мінскэлектрапрыстасаванне* і ініцыяльны варыянт – *МЭР РФ*; частковаскарачонае абрэвіатура *Мінскпрыстасаванне* прадстаўлена з элементам, які адсутнічае ў першай версіі частковаскарачонага слова *электра (электрычны)*. Чаму аўтары артыкула выкарыстоўваюць падвойнае абазначэнне абрэвіатуры, сказаць цяжка. Тым не менш лагічная сувязь у гэтым ланцугу відавочная. Абрэвіатуры ў тэксце функцыяніруюць „на роўных” са словазлучэннем якое абазначаюць.

Наступны прыклад са *Статыстычнай справаздачы ЕАСТ* [Еўрапейская асацыяцыя свабоднага гандлю] за 2010 г.: *Прагназаваныя разлікі выкананы ў ІІІ аналізу дадзеных. Аналіз праводзіўся штомесяц, пачынаючы з лістапада 2004 г. Выкарыстоўваючы арыгінальныя метады прагназавання Інфацэнтр паклаў у аснову прынцып дэкампазіцыі часовага радка. Дадзеныя за студзень-жнівень 2010 г. інфармацыйны цэнтр прывёў у % да адпаведнага перыяду папярэдняга года* (www.prime-tass.by/print.asp?id=86740).

Значыць, міжфразавая сувязь у тэксце адбываецца праз лексічныя паўторы. Пры даследаванні матэрыялу можна вылучыць некалькі асноўных палажэнняў выкарыстання лексічных паўтараў. Рознабаковае выкарыстанне абрэвіатуры і яе састаўных кампанентаў прыводзіць да неаднароднасці словаскладання. Асноўны акцэнт у цытаваных тэкстах кладзецца на ключавыя словы з расшыфроўкі скарачэння.

Звычайна слоўнікі спазняюцца з рэгістрацыяй новай лексічнай адзінкі, ці змяшчаюць толькі адзінкавыя выпадкі. У шэрагу выпадкаў правільнаму разуменню абрэвіатур садзейнічае не толькі дадатковая інфармацыя ў тэксце, але і прэсупазіцыя.

Такім чынам, вывучэнне скарачэнняў у функцыянальным плане дазваляе, на наш погляд, не толькі атрымаць звесткі аб іх функцыянальных уласцівасцях, але

і адкрывае перспектывы новага асвятлення праблемы па матывіроўцы скарачэнняў і іх ролі як матывацыйных адзінак у лексічнай сістэме мовы.

Калі скарачанае лексічнае адзінка набывае статус асноўнага сродку выражэння значэння, якое замацавана за ёй у сістэме мовы, накладае адбітак на ўмовы выкарыстання скарачэння ў тэкстах. У спецыяльных тэкстах з вялікай частотнасцю ўжывання скарачаных адзінак, наглядаецца тэндэнцыя выкарыстання абрэвіятур пераважна без прататыпаў. Выпадкі сумеснага выкарыстання скарачэння і разгорнутага наймення дазваляюць прачытаць пэўны спецыяльны тэкст не толькі спецыялісту. Згорнутая форма скарачэнняў мае высокую ступень неадназначнасці і семантычнай неакрэсленасці, але паспяхова вырашаецца пры наяўнасці ў тэксце кантэксту. Для якаснага камунікатыўнага акту прытрымліваюцца правіла: частотнасць ужывання акронімаў у спецыяльных тэкстах прама прапарцыянальна яго аб'ёму.

Streszczenie

*Funkcjonowanie abrewiatur we współczesnym języku białoruskim
(na przykładzie tekstów specjalistycznych z zakresu języka biznesu)*

Do problemów, które były w niewielkim stopniu badane przez białoruskich językoznawców, należy m.in. problem funkcjonalności abrewiatur. W zależności od warunków wykorzystania skrótowce mogą być zarówno autonomiczne, jak i strukturalnie powiązane. Pod uwagę brana jest pozycja w specjalistycznym tekście: na początku tekstu, stosownie do pojawienia się skrótowca w tekście, pod koniec tekstu. W tytule tekstu, zgodnie z metodą podziału zdania, wyróżniamy abrewiatury w temacie (w funkcji podmiotu) oraz abrewiatury w twierdzeniu (dopełnienie, określenie). Korzystając z przestrzeni leksykalnej, określa się związek skrótowców i słów kluczowych w strukturze tekstu. Jest to możliwe, jeśli zastępujemy abrewiaturę w tekście jednym z leksemów wchodzących w skład jej pełnej formy nazwy lub różnie piszemy jedną abrewiaturę w tym samym tekście.

Summary

*The functioning of abbreviation in modern Belarussian language
(for example, specialized texts in the field of business language)*

The problems that have been studied to a small extent by the Belarusian linguists, among other problems abbreviations functionality. Depending on the use of acronyms can be either autonomous or structurally related. Is taken into account position in a specialized text: at the beginning of the text, according to the appearance of the abbreviation in the text at the end of the text. In the title of the text, according to the method of distribution of the opinion we have: abbreviations in the subject (as a function of the entity), abbreviations in the statement (the complement, the term). Using the lexical relationship is defined acronyms, and keywords in the structure of the text. This is possible if: replace abbreviations in the text of one of the tokens included in its full form of the name, write a different abbreviations for the same text.

Key words: abbreviations, acronyms, keywords, specific languages, prototype, structural typ.